

Стање и значај даљег развоја женског предузетништва

The Current State of Female Entrepreneurship and The Importance of its Further Development

Даница Дракулић *

Универзитет у Новом Саду, Економски факултет у Суботици

Кристина Будимчевић **

Студент докторских студија

Сажетак: У раду се полази од става да женско предузетништво представља значајан економски потенцијал за привреду Србије и унапређење економског положаја жена. Последњих неколико година све се већи значај даје улози женског предузетништва, законским оквиром и другим пратећим активностима. Унапређују се инструменти, односно политике за подстицај оснивању фирми у власништву жена, као и пословања постојећих фирми. У реалности, ови процеси не одвијају се у довољној мери брзо и ефикасно.
Кључне речи: предузетништво, законска регулатива, одрживи развој, културни модел.

Abstract: The starting point of this paper is the view that female entrepreneurship represents a significant economic potential for the economy in Serbia and promotes the economic position of women. An increasing importance has been given to female entrepreneurship through legal framework and other accompanying activities in the past few years. There have been improvements in instruments, i.e. policies which encourage the establishment of women-owned businesses as well as increase activities of the existing businesses. However, in reality, these processes have not been sufficiently fast and effective.

Keywords: cultural model, entrepreneurship, regulation, sustainable development.

Увод

Снажнији развој привреде Србије претпоставља јачу подршку предузетничким иницијативама, знању, иновацијама, као и развоју и примени нових технологија.

Развој предузетништва има код нас значајне економске потенцијале и могућности у женском предузетништву.

Кључно питање на почетку развоја ових активности код нас, окретања ка коришћењу потенцијала жена за економски раст и развој и његовој већој

* ✉ dana@eunet.rs

** ✉ kristina.budimcevic@gmail.com

афирмацији гласи: Како створити окружење и културу који ће омогућити да више жена у Србији претвори своје идеје у успешне компаније, као и да унапреде и прошире постојеће послове? Женско предузетништво треба учинити важним фактором како локалног економског развоја, вођења породичног бизниса, тако и решавања питања запослености и укупног економског и друштвеног развоја. Један од централних проблема у друштву јесте како решити висок ниво незапослености, а један од излаза из овог проблема налази се у развоју социјалног предузетништва. Примат у свету добијају управо социјалне иновације, односно социјално предузетништво. То би у нашим условима могао бити додатан, велик извор, посебно за запошљавање жена.

Последњих година је код нас остварен значајан помак у области дефинисања стимулативних мера у функцији унапређења женског предузетништва у стратешким документима. Приватна предузетничка активност означена је као један од предуслова за постизање одрживог друштвено-економског развоја. Међу приоритетним циљевима у Националној стратегији за побољшање положаја жена и унапређење родне равноправности 2009–2015. године издвојено је унапређење женског предузетништва. Женско предузетништво је истакнуто као један од темеља унапређења предузетништва и конкурентности у наредном средњорочном раздобљу.

Циљ је да се стратешким документима, као и јавном расправом, заговарају политике које ће довести до регулативе која ће унапредити амбијент за обављање привредне активности како предузећа у власништву жена, тако и у свим привредним субјектима.

Да би се повећале стопе оснивања женских предузећа, креатори економске политике се морају суочити с низом друштвено-културних питања, која у нашем контексту значе широк спектар родно осетљивих политика. Да би различите врсте потребних подршки биле корисне, а женско предузетништво ефикасно, сет економских, друштвених и културних мера мора да одражава стварна очекивања и пословне амбиције жена.

1. Актуелна макроекономска слика Србије

Глобална привреда је већ низ година суочена с бројним изазовима у вођењу економске политике. Потреба да се темељно рedefинише економска политика задата је трајањем и размерама незапослености и привредне стагнације. Самит Светског економског форума 2015. у Давосу, „Нови глобални контекст“, био је посвећен питањима чије би разрешавање могло допринети извеснијем и дугорочнијем економском опоравку. Та питања су: незапосленост, повећање материјалних разлика између богатих и сиромашних и предузетништво. Светски економски форум је упозорио на чињеницу да ни развијене економије нису у довољној мери искористиле предузетништво, да недостаје амбиције и иновативности и да је овде значајан извор за стабилан и одржив раст и развој.

Српска економија се већ четврт века налази у структурној кризи и низ макроекономских неравнотежа показују њен неодрживи развој. Највећи проблеми и изазови вођења економске политике јесу висок дефицит и брзорастући јавни дуг (уз хроничну, масовну и дугорочну незапосленост). Друштво је системски трошило више него што је стварало. Да би се такав модел „развоја“ претворио у успешнији модел одрживог развоја, једно од опредељења политичких актера и Владе може бити залагање за максимизацију утицаја предузетника. Иако транзиција, прелазак на приватну својину и тржиште, траје већ 25 година, на приватно предузетништво се још увек гледа подозриво. Чак и у академским, стручним круговима постоје отпори и неразумевање неопходности за снажније учешће ефикаснијег приватног сектора. Државни интервенционизам је веома наглашен, а процес приватизације не само што још није завршен већ је био и недовољно ефикасан, резултирајући великом редистрибуцијом имовине и низом социјалних деформитета – порастом незапослености, социјалним сиромаштвом, тј. великим бројем социјалних губитника итд. Ови и други социоекономски проблеми последица су низа слабости једне закаснеле и неуспешне транзиције, а не саме приватизације и предузетништва као таквог. Друштво се налази пред неопходношћу напуштања досадашњег модела транзиције и сагледавања новог модела, који ће одражавати интересе већине чланова заједнице.

Уместо идеја примерених развоју друштва од пре 100-150 година, о значају развоја пољопривреде као компаративне предности домаће економије и сл., потребна је оријентација ка развојној и технолошкој парадигми, као и да се у оквиру нових технологија подстиче предузетништво. Изазов је стварање истинског предузетничког друштва, с предузетничким начином размишљања, етиком рада и одговорности, друштва у којем су кључни носиоци развоја креативни предузетници, истрајни иноватори, млади предузетници и менаџери. Предложена Стратегија за подршку развоју малих и средњих фирми, предузетништва и конкурентности за период 2015–2020, као и пратећи Акциони план, претпоставка су за унапређење предузетништва и сектора малих и средњих предузећа (5).

Предмет овог рада јесте да се, почевши од текућег контекста друштвеног и привредног амбијента, сагледају стање и перспективе женског предузетништва, полазећи од законске регулативе и реалности.

2. Подршка женском предузетништву кроз законску регулативу

Европски парламент је 2011. усвојио Резолуцију за подршку женском предузетништву у малим и средњим предузећима. Small bussines act EU међу шест стратешких стубова развоја предузетништва истиче афирмисање и унапређење женског предузетништва (2). Женско предузетништво је политички

приоритет и жене се бројним активностима подстичу да започину бизнис или јачају постојећи. И у Стратегији „Европа 2020“ оно се издваја као додатни извор за повећање економског раста. У појединим земљама ЕУ последњих година су приметни позитивни трендови, женско предузетништво бележи веће стопе раста оснивања фирми од мушког предузетништва. Овакви процеси се оцењују као напредак и владе подржавају и додатно подстичу жене како би допринеле економској основи и порасту запослености. На пример, британска влада је 2003. донела Стратешки оквир за женско предузетништво (Strategic Framework for Women's Enterprise), чији је циљ да „створи окружење и културу који ће подстицати жене да оснивају и развијају предузећа“ (Deakins & Freel, 2012, 62).

Отварањем српске економије и припремним процесима за европске интеграције, Србија последњих неколико година даје већи значај улози женског предузетништва, кроз законски оквир и друге пратеће активности, пре свега унапређењем пословног окружења за предузетништво, а тиме и за развој женског предузетништва.

Законски, институционални и стратешки оквир за развој предузетништва жена дат је у следећим документима: Национална стратегија за побољшање положаја жена и унапређење родне равноправности, 2009–2015 (6) и Национални акциони план за побољшање положаја жена и унапређење родне равноправности 2010–2015. Влада је иницирала израду Нацрта стратегије развоја предузетништва и конкурентности за период 2014–2020, као и пратећи Акциони план, с циљем да се утврде основни приоритети у развоју конкурентности, с акцентом на мала и средња предузећа (7). Доношењем ове стратегије требало би да се обезбеди сет мера за унапређење предузетништва и конкурентности у свим оним кључним областима које се наводе и у поменутом Акту о малом бизнису ЕУ. Национална агенција за регионални развој такође укључује и посебне мере подршке женском предузетништву. Министарство привреде РС је децембра 2014. сачинило и објавило Предлог стратегије за подршку развоју малих и средњих предузећа, предузетништва и конкурентности (2015–2020). Влада РС је децембра 2015. усвојила Националну стратегију за родну равноправност за период од 2016. до 2020. године, с Акционим планом за период од 2016. до 2018. године (8), где се посебна пажња посвећује потреби економског оснаживања жена и женском предузетништву.

У Србији, међутим, не постоји стратегија која се директно односи на развој женског предузетништва. О значају женског предузетништва експлицитно се говори у Националној стратегији за побољшање положаја жена и унапређење родне равноправности („Службени гласник РС“, број 15/2009-19), односно у Акционом плану за спровођење Националне стратегије за побољшање положаја жена и унапређење родне равноправности од 2010. до 2015. („Службени гласник РС“, број 67/2010-9).

Да Влада РС последњих година све више ставља нагласак на женско предузетништво истиче се и као важан елемент укупног напретка у Извештају Европске комисије о напретку Србије.

Креирање подржавајуће и дугорочне политике у овој области односи се на доношење мера за унапређење пословног окружења, оснивање фондова, а пре свега на отварање кредитних линија намењених предузетницама, јачање капацитета – знања и вештина предузетница, кроз обуке, менторски рад, повезивање са успешним предузетницама, уважавање примера добре праксе, умрежавање и промоцију женског предузетништва. Да би се то постигло, потребно је да у овај процес буду укључени сви релевантни актери – успешне предузетнице, удружења предузетница, пословни инкубатори, привредне коморе, доносиоци одлука из државних институција и из међународног окружења.

Пример доброг активизма у правцу развоја и унапређења женског предузетништва јесте Удружење пословних жена Србије, које је постигло значајне помаке у овој области. Као резултат њеног пројекта „Предузетнице доприносе развоју економске политике у новом политичком контексту“, 24. 11. 2014. потписан је Меморандум о сарадњи с Народном скупштином РС.

Народна скупштина РС подржава развој женског предузетништва различитим мерама:

- организовањем јавног слушања тема релевантних за жене у предузетништву;
- подршком вођењу родне статистике у предузетништву и развоју индикатора женског предузетништва;
- подршком родном буџетирању;
- консултативним састанцима с одборима у Народној скупштини РС, релевантним за приоритете које идентификује репрезентативно удружење предузетница;
- прикупљањем мишљења и коментара удружења предузетница на законе у процедури који су релевантни за обављање њиховог пословања;
- подржавањем рада Женске парламентарне мреже на јачању женског предузетништва и решавању свих питања релевантних за ефикасније обављање послова, почевши од административних баријера до усклађивања породичног и професионалног живота, као типичног проблема за предузетништво жена (Меморандум, 2014, 19).

Кључни проблем представља недовољна интегрисаност родне перспективе, односно доследно и ефективно спровођење свих закона, прописа и стратегија који утичу на женско предузетништво. Ефикасан развој женског

предузетништва захтева свеобухватан сет родно осетљивих политика (Докмановић, 2014, 233).

3. Стање и значај даљег развоја женског предузетништва

Жене су кроз историју дуго биле у економски подређеном положају. И у земљама где је равноправност полова законски најбоље уређена, оне су имале другачије друштвено-културне улоге и очекивања него мушкарци. У поређењу с најмање две хиљаде година, колико дуго постоји међу мушкарцима, економска активност међу женама је релативно скоро почела да се развија (Deakins & Freel, 2014, 62).

Бројне статистике и реалност указују на лошији положај жена у српском друштву, у сфери запошљавања, зарада, професионалног напредовања, политичкој заступљености и сл. Специфични положај жена није препознат у тзв. *mainstream* економској политици (8, 16). Отуда је евидентно да жене морају имати већи значај и улогу у креирању економске и развојне политике, као и у стварању нових вредности. Одлучивање о развоју, и економском развоју, од кључне је важности за унапређење економског положаја жена, не само у областима које се непосредно односе на жене, попут женског предузетништва. Дугорочно, таква развојна оријентација, имала би значајне позитивне импликације на читаво друштво.

Стављање акцента на женско предузетништво у стратешким документима и доношење мера за подстицај женског предузетништва актуализовани су кризом, растом незапослености, повећањем сиромаштва и решавањем egzистенцијалних проблема породице и појединца. Статистика показује да се жене одлучују на покретање приватног бизниса углавном из економске нужде и суочене су с великим бројем проблема приликом оснивања и вођења бизниса. Потешкоће су често последица родног режима. У Националној стратегији за родну равноправност (2015) наводи се да је 20,6% активних предузетница имало негативна искуства у пословању у односу на мушке колеге, а чак 76% њих сматра да жене нису прихваћене и да их не схватају озбиљно у послу (8, 18). Иако је већина препрека заједничка за оба пола, у неким случајевима оне имају посебан утицај на предузетнице – условљене су избором сектора, родном дискриминацијом и постојањем стереотипа, недовољно развијеном и нефлексибилном бригом о деци, тешкоћама у усклађивању породичних и пословних обавеза или разликама у односу жене и мушкарца према предузетништву. Највећи изазов за предузетнице представља недостатак финансијских средстава и повољних извора финансирања за успешно започињање сопственог посла, и посебно за наставак пословања у критичним фазама развоја бизниса, недовољне пореске олакшице, слаби пословни контакти и недостатак информација. Жене поседују и мање некретнина регистрованих на своје име, што им отежава добијање кредита услед недостатка средстава обезбеђења (5, 48). У Предлогу стратегије се истиче да будући да жене у приватном бизнису представљају мањину и да су суочене са специфичним

ограничењима, битно је обезбедити им неопходну подршку у свим фазама пословања, од започињања посла, управљања, раста и развоја, па до престанка обављања делатности (5, 48).

Док су у законској регулативи направљене значајне промене и побољшања за развој и унапређење женског предузетништва, у пракси ти процеси теку спорије, и није реално очекивати брзо решавање приоритета дефинисаних за ову област. Највећи помак у односу на деведесете године везан је за податак да се данас у улози власнице или менаџерке у више од 35% фирми појављују жене. Такође, занимљив је податак да је међу запосленим женама само 15,6% у приватном бизнису, а двоструко више у приватном бизнису су запослени мушкарци – 30,5% (5, 48).

То указује на значајан проблем у српској економији: да су радни капацитети жена недовољно искоришћени, али и да је њихов положај на тржишту рада неповољнији – да су више изложене сиромаштву и да су традиционално рањивија друштвена група. Истраживања о положају жена на тржишту рада показују да је 29% незапослених жена старосне доби 31–40 година, док је у категорији 41–50 година незапослено 21,2% жена, које су изгубиле посао и проглашене технолошким вишком, те враћене на тржиште рада. Веома је висок проценат незапослених жена, чак 50,9%, које чине тзв. тврдо језгро незапослености, чекају на посао дуже од две године. Други подаци о дискриминаторским последицама на женско становништво такође су традиционално присутни: у погледу сектора запошљавања, зарада, могућности напредовања, заступљености на руководећим и менаџерским позицијама и сл. Све то указује на веома велику оправданост и ургентност економског оснаживања жена, због чега ово питање и добија статус политичког приоритета. Законски установљена једнака права не значе аутоматизам у постизању једнаког положаја. Реални показатељи илуструју тај неповољнији статус жена како на тржишту рада, тако и у друштвеној сфери.

Стога је разумљиво, следећи добру праксу и препоруке ЕУ, да се један од шест стратешких стубова будућег развоја односи на афирмацију женског предузетништва, предузетништва младих и социјалног предузетништва. То су економски потенцијали којима се може обезбедити додатна запосленост. При томе женско предузетништво не сме да буде сврстано у социјалну категорију друштва, већ у развојну шансу привреде Србије.

Мерама које су предвиђене стратешким документима, као и даљим активностима асоцијација жена, пословних инкубатора, привредних комора и међународних асоцијација, могу се оснаживати капацитети жена да што више њих претвори своје идеје у успешне компаније, као и да се прошире и унапреде постојеће фирме. Потребно је и даље радити на побољшавању овог подржавајућег оквира за развој и унапређење женског предузетништва, с

„обезбеђивањем средстава за примену мера у свакој области политике и механизмима за периодично извештавање“ (Докмановић, 2014, 238).

Може се рећи да су законски оквири добро и јасно постављени, али с обзиром на недовољно ефикасну спроводљивост закона, прописа и стратегија, потребно је доследно радити баш на унапређењу ефикасности институционалне подршке пословању и развоју женског предузетништва.

Већа искоришћеност потенцијала жена доноси мултипликоване ефекте за укупан привредни и друштвени развој земље. Они доприносе економском оснаживању жена, стварању нових вредности, креирању нових радних места, постају значајан фактор локалног економског развоја, решавања егзистенцијалних проблема, вођења породичног бизниса, подижући лични и укупни стандард породице и заједнице.

Законима, прописима и стратегијама дефинисан је важан институционални оквир за развој женског предузетништва и држава је у том смислу постигла позитивне промене. Имплементација политика и инструмената у пракси, као и њихово даље подешавање потребама и потенцијалима постојећих и будућих предузетница, једнако су важни као и рад на промени културног модела традиционално супротстављеног предузетништву и положају жене у друштву. У том смислу, у Предлогу стратегије се наглашава да је неопходно организовати промотивне активности ради промене традиционалног обрасца улоге и положаја жена у друштву, али и промовисати искуства жена које су успешни примери, с циљем охрабривања потенцијалних предузетница (5, 51).

Партиципација жена у приватном предузетништву и даље интенције ка њиховој већој заступљености захтевају и унапређење статистичког праћења и истраживања женског предузетништва. Статистика је по овом питању фрагментарна, недовољно веродостојна, па су потребна темељна статистичка праћења и свеобухватна, научна и интердисциплинарна истраживања бројних аспеката који се тичу жена у предузетничкој улози.

Закључак

За здраву економију, односно за одрживи развој српске економије, неопходан је транзициони заокрет у којем би се успоставила нова технолошко-развојна парадигма, с иновацијама и предузетништвом, као и нова вредносна друштвена матрица. У том склопу, међу значајним ресурсима за подизање економског раста, запослености и решавања низа социоекономских проблема јесте женско предузетништво. Постоји у друштву све више доказа да су перцепције о женској економској активности измењене и напори о подршци видљивији. Поред законске регулативе и прописа којима се овај значајан сегмент економског деловања настоји уредити, све се више укључују у подршку женском предузетништву различити субјекти: привредне коморе, цивилни сектор, финансијске институције, научне и образовне институције, међународне организације и медији, који дају допринос афирмацији и јачању капацитета жена за предузетништво.

Стратешки оквири и законска регулатива су значајно напредовали. Поред доношења стратегија и прописа, постоји тренд даљег рада на унапређењу инструмената, политика за подстицај оснивања фирми у власништву жена, као и за унапређење пословања постојећих. У реалности ови процеси не одвијају се у довољној мери брзо и ефикасно.

Да би се повећао број фирми у власништву жена, вредност и ефикасност њихових послова, креатори економских политика морају узети у обзир најшири спектар друштвено-културних питања, односно њихово повезивање с низом родно осетљивих политика. Ове активности су у настајању и претпостављају активизам великог броја заинтересованих учесника – институција, удружења предузетница, пословних инкубатора, привредних комора, дакле, владиног и цивилног сектора. Циљ је повећање подржавајућих активности за раст и развој женског предузетништва, али и за остваривање склада пословних и породичних приоритета предузетница.

Литература

Commission of the European Communities, A 'Small Business Act' for Europe, Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM(2008) 394, Brussels, 25. 6. 2008.

Deakins, D., Freel, M. (2012). Предузетништво и мале фирме. Београд: Datastatus.

Докмановић, М. (2014). Успостављање подржавајућег окружења за женско предузетништво у Србији пред приступање у ЕУ. Зборник радова 21. научног скупа „Технологија, култура и развој“. Београд: Удружење „Технологија и друштво“.

Меморандум о сарадњи са Народном скупштином Републике Србије (документ).

Влада Републике Србије, Стратегија за подршку развоју малих и средњих предузећа, предузетништва и конкурентности (2015–2020); www.privreda.gov.rs/UserFiles/File/1_PRIVREDA/Predlog%20Strategija%20MSPP%2016_12_2014%201.pdf.

Влада Републике Србије, Национална стратегија за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности; www.minrzs.gov.rs/files/doc/rodna-ravnopravnost/dokumenta/Nacionalna_strategija_cir.pdf.

Влада Републике Србије, Нацрт стратегије развоја предузетништва и конкурентности за период од 2014. до 2020. године; www.privreda.gov.rs/UserFiles/File/1_PRIVREDA/Nacrt-strategije-preduzetnistvo-konkurentnost-23_1_2014.pdf.

Влада Републике Србије, Национална стратегија за родну равноправност од 2016. до 2020. године, са Акционим планом за период од 2016. до 2018. године; www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678.

Resume

A significant shift has been made in the past few years regarding the stimulative measures which have been introduced to improve female entrepreneurship in strategic documents. Female entrepreneurship represents a focal point of female entrepreneur association, business incubators, chambers of commerce, scientific and educational institutions, media, and international organizations, which help empower women in their effort to set up and maintain a business as well as further improve business performance.

This orientation may produce multiple, long-term effects in both Serbian economy and society.